

O'ZBEK ADABIYOTIDA NAVOIY OBRAZINING BADIY TALQINI (MUHAMMAD ALINING "MANGU QUYOSH" ROMANI ASOSIDA)

USMONOVA SHARIFA GULAMOVNA

UNIVERSITY OF ECONOMICS AND PEDAGOGY NOTM assistenti

Email: gulamovna1973@gmail.com

+998979934989

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10656494>

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqimizning asl farzandi, millatimiz faxri va g'ururi, buyuk daho, mutafakkir, xalqparvar shoir, vafodor inson, g'azal mulking sultoni Mir Alisher Navoiyning o'zbek adabiyotidagi obrazi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Turkiy adabiyot tarixi, Alisher Navoiy obrazi, tarixiy shaxs tasviri va talqini, mustaqillik davri, navoiyshunoslik, tadqiqot, badiiy asarlar, navoiynoma, buyuk siymo, milliy qadriyat.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'zbek adabiyotida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy siymosini badiiy talqin etish yangi bosqichga ko'tarildi. Chunki bu davrda milliy o'zlikni anglash, milliy qadriyatlarni tiklash bosh masalaga aylandi. Mazkur maqsadga esa milliy qahramonlar, mutafakkirlar va buyuk siymolar hayoti, shaxsiyatidan ibrat olmay erishib bo'lmadi. Shu ma'noda, Alisher Navoiy adabiyotda ma'naviy-axloqiy kamolotning timsoli sifatida haqli e'tirof etildi. Uning ibratli hayoti, shaxsiyati namuna o'laroq tasvirlandi. Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida buyuk mutafakkirga bag'ishlab yaratilgan asarlar o'ziga xos ulkan *navoiynomaning* alohida-alohida sahifalarini tashkil etdi. Globallashuv jarayoni tobora avj olib borayotgan hozirgi paytda buyuk shaxsiyat egasi va milliy qadriyatlar tajassumi bo'lgan Alisher Navoiyning badiiy siymosini yaratish va shu turdagi asarlarni tadqiq etishga katta zarurat sezilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "Alisher Navoiy asarlarida teran ifoda topgan milliy va umuminsoniy g'oyalarning jahon tamaddunida tutgan o'rnini hamda o'sib kelayotgan yosh avlodning intellektual salohiyatini oshirish, ular qalbida yuksak axloqiy fazilatlarni tarbiyalashdagi beqiyos ahamiyatini nazarda tutib, shuningdek, ulug' shoir va mutafakkirning adabiy-ilmiy merosini mamlakatimizda va xalqaro miqyosda yanada chuqur tadqiq qilish va keng targ'ib etish" nihoyatda muhim. Ayniqsa, mamlakatimiz "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan bosh tamoyil asosida yangi Uyg'onish davri – Uchinchi Renessans poydevorini yaratayotgan bugungi kunda Alisher Navoiyning millat rahnamosi sifatidagi badiiy obrazini yaratish va uni tadqiq etish har qachongidan ham ahamiyatlidir. Ana shu ma'noda O'zbekiston Xalq yozuvchisi Muhammad Ali buyuk ijodkor obrazi tasvirining yangi davrga xos takomil tendensiyalarini belgilashga harakat qildi. Buning natijasi o'laroq yozuvchining "Mangu quyosh" romani "Sharq yulduzi" jurnali orqali keng kitobxonlarga taqdim etildi.

Xorij va o'zbek adabiyotshunosligida tarixiy haqiqatning badiiy tasvirga aylanish jarayoni, tarixiy obraz yaratishdagi mezonlar, ijodkor laboratoriyasi, ijodkor shaxsning badiiy inkishofi kabi masalalar atroflicha o'rganilgan. Ta'kidlash kerakki, mustaqillik yillarida Alisher Navoiy obrazi yaratilgan asarlar maxsus tadqiq etilmagan bo'lsa-da, ularning muayyan qismi romanlar poetikasi tadqiqi doirasida, tarixiy yoki ijodkor shaxs obrazini yaratish kontekstida tahlilga tortilgan.

Aslida, Alisher Navoiyning hayoti va ijodiga qiziqish, uning betakror siymosini badiiy tasvirlash jarayoni shoir yashagan davrdayoq boshlangan. Alisher Navoiy obrazining tasviri va talqini, dastlab, Xondamirning “Makorim ul-axloq” asarida yaratilgan edi. Asarda Alisher Navoiy yuksak ma’naviyatli shaxs, donishmand inson, komillik sifatleri sohibi, mutafakkir, go’zal axloq egasi sifatida tasvirlangan. Zayniddin Vosifiyning “Badoyi’ ul-vaqoe” asarida esa Alisher Navoiy go’zal fazilat va sifatlar kasb etgan, real hayot kishisi, oddiy inson qiyofasida gavdalantirildi. Boburning “Boburnoma”da Alisher Navoiyga bergan ta’rifi esa originalligi, buyuk mutafakkir siyrati ohorli ifodalangani bilan ajralib turadi.

Alisher Navoiy merosi va shaxsini o’rganish olti asrdan buyon davom etib kelayotgan uzluksiz jarayon. Alisher Navoiyning ijtimoiy, siyosiy, ijodiy faoliyati zamondosh ijodkorlar: olimlar, shoirlar va tarixchilar asarlarida talqin etilgan. Abdurazzoq Samarqandiyning “Matlayi sa’dayn va majmayi bahrayn”, Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuaro”, Mirxondning “Ravzat us-safo”, Xondamirning “Habib us-siyar” va Mirzo Muhammad Haydar Ayoziyning “Tarixi Rashidiy” asarlari ham shu an’ananing sarchashmalarini tashkil etadi.

Sobiq sho’ro davri o’zbek adabiyotida Alisher Navoiy obrazini talqin etish muammosi kam sonli ishlarda o’rganildi. Xususan, S.D.Panchenkoning nomzodlik va N.Ahmedovning doktorlik dissertatsiyalari, shuningdek, M.Yusupovanning tadqiqoti ayni muammoni maxsus o’rganishga qaratilgan. Panchenkoning ishida asosiy e’tibor Oybekning “Navoiy” romani hamda Uyg’un va Izzat Sultonning “Alisher Navoiy” dramasi tahliliga qaratilgan. Ishda Alisher Navoiy siymosining badiiy talqini sobiq sho’ro tuzumi mafkurasi asosida qisqa va tor doirada yoritilgan. Nurilla Ahmedov esa Alisher Navoiy siymosi talqinlarini o’zbek va turkman folklori, sovet davri mafkurasi singdirilgan asarlar qahramoni sifatida o’rgangan. Mazkur davr adabiyotida Alisher Navoiy badiiy obrazini yaratishda tuzumning talabi bilan haqqoniy hayot tasviridan ko’ra davrga moslashtirib tavsiflashga moyillik kuzatilishi asoslangan. Olim ayrim ijodkorlar ushbu mavzuni jiddiy mushohada qilgani, buyuk shoir obrazini yaratishga katta tayyorgarlik ko’rgani haqida ham yozadi. Alisher Navoiy obrazini yaratishda badiiy mahoratning yetishmasligi, hayot haqiqatini teran anglamaslik, uni badiiy haqiqat darajasiga ko’tara olmaslik kabi kamchiliklar hukmron vulgar-sotsiologik talqin natijasi sifatida baholanadi. Alisher Navoiyning dinga va hukmronlar, xususan, Husayn Boyqaro va temuriylarga munosabati sinfiylik o’lchovlari asosida tasvirlangani ko’rsatib berilgan. Xullas, bu davr adabiyotida shoir obrazi tarixiy haqiqatga zid talqin etilgani dalillangan. Madina Yusupovanning tadqiqotida esa, asosan, Alisher Navoiy haqidagi romanlar va XX asr o’zbek she’riyati namunalari ko’zdan kechirilgan.

Ta’kidlash kerakki, mustaqillik davrida Alisher Navoiy hayoti, ijodini badiiy talqin etish va ilmiy asosda o’rganish o’zaro bog’liq holda kechdi. Shoir biografiyasi va adabiy merosiga doir asl haqiqatlarning aniqlanishi – yangi ma’lumotlarning badiiy asarlar mohiyatiga ko’chishida asos vazifasini o’tadi. Qo’lyozma manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili orqali Alisher Navoiy ilmiy biografiyasining tiklanishi, shoir hayoti va faoliyatining noma’lum bo’lib kelgan tomonlari yoritilgan professor Sh.Sirojiddinovning tadqiqoti ana shu jihatdan alohida ahamiyat kasb etdi. Ushbu tadqiqot mustaqillik davri adabiyotida Alisher Navoiy obrazini yaratish bilan bog’liq quyidagi masalalarni yoritish uchun asos sifatida xizmat qildi:

ulug’ mutafakkirning benazir shaxsiyati, yoshligi, oilasi, o’smirligi, qiziqishlari, e’tiqodi, tengsiz iste’dodi va ijodkorligi, biografiyasining Samarqand va umuman Movarounnahr bilan bog’liq qirralari;

ustozlari, ularga munosabati, mutafakkirlik sifatleri, do'stga sadoqati va muhabbati mavzusining haqqoniy ifodasi;

yosh iste'dodlarga homiyligi, mulkdor sifatida butun mol-mulkini el-yurt manfaati yo'liga tikkani, davlat arbobi sifatidagi faoliyati, Husayn Boyqaro bilan munosabatlari.¹

Yuqorida sanab o'tilgan masalalarning barchasi haqida yozuvchi Muhammad Ali o'zining asarida alohida to'xtalib o'tadi. Asarni o'qigan o'quvchi o'zini bevosita Navoiy bilan hamnafasdek, o'sha tarixiy davrda yashagandek his qiladi, go'yo. Asarni o'qish mobaynida Navoiyni qaytadan kashf qilgandek bo'ladi.

Yozuvchi Muhammad Ali Navoiy obrazi tasvirining badiiy takomili masalasiga alohida urg'u beradi. Navoiy shaxsiyati va ijodi, uning diniy-tasavvufiy dunyoqarashi, olam va odamga munosabati masalasi haqqoniy tarixiy voqelik asosida yoritishga harakat qilgan, tarixiy faktlar asosida badiiy tasvirlarni yarata olgan. Birgina Navoiy va Husayn Boyqaro yoki Navoiy va Behruz munosabatlari talqini juda chiroyli tasvirlar orqali ochib berilganligiga guvoh bo'lamiz..Asarning bir bobini o'qigan o'quvchida keyingi voqealar rivoji qanday bo'ladi degan savol turadi.Ana shu savol ilinjida o'quvchi navbatdagi bobni qanday o'qib tugatganini bilmay qoladi.Ushbu asar voqelari asosida Navoiy shaxsiyati, uning dunyoqarashi, so'zining kuchi va qudrati masalalariga, adibning ijodkorligiga tan bermay iloji yo'q.Yozuvchi Muhammad Ali Navoiyga "Vafodor inson" deya ta'rif beradiki, hech qaysi navoiyshunos bunday ta'rifni aytmagan. "Ul zotni ta'riflaganda:"Buyuk shoir va mutafakkir, alloma va ulkan davlar arbobi, bunyodkor va homiy, xalq g'amidan g'ami ko'p bo'lgan inson edi, oilaviy hayoti millatimizning fidoyilik ramziga aylanagan; ul zot bir qizni sevgan, lekin qiz betoblikdan(bu, taqdir!) olamdan ko'z yumgan, o'sha muhabbatiga sadoqat ko'rgizib dunyodan uylanmay o'tgan buyuk siymo, haqiqiy mehr va vafo timsoli edi!"-deyish barchamizning burchimizga aylanmog'i lozim!²

"Mangu quyosh" romanida Navoiy haqiqiy do'st sifatida ko'rsatilgan.Bu do'stlikning hukmini ustozlari Shayx Savsaniy e'tirof etgan. Qay holatda bo'lsa ham Navoiy do'sti bilan faxrlanadi.³Bu do'stlikka hech qanday kuch, hech qanday omil ta'sir ko'rsata olmaydi.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy obrazi o'lmas, uning hayoti va ijodi hali ko'plab ijodkorlar asarlariga bosh mavzu bo'ladi, ko'plab tadqiqotchilar o'zlarining ilmiy ishlarida tadqiqotlar olib borishadi.

References:

1. Ashurova.G.Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida A.Navoiy obrazi.-Toshkent:Qamar Mediya, 2023.-B
2. Muhammad Ali."Mangu quyosh"-Toshkent:G'G'ulom2023.B-5
3. Sh.G.Usmonova ." Muhammad Alining "Mangu quyosh" romanida Alisher Navoiy obraziga tavsif "Central Asian of education and innovation.Vol 3.120-bet.2024- y

¹ Bu haqda qarang:Ashurova.G.Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida A.Navoiy obrazi.-Toshkent:Qamar Mediya, 2023.-B

² Bu qahda qarang:Muhammad Ali.Mangu Quyosh.-Toshkent:G'G'ulom2023.B-5

³ Bu haqda qarang. 3.Sh.G.Usmonova ." Muhammad Alining "Mangu quyosh" romanida Alisher Navoiy obraziga tavsif "Central Asian of education and innovation.Vol 3.120-bet.2024- y

4. Boboxonov M. Zamonaviy nasrda badiiy psixologizm dinamikasi // A. Rahimov tavalludining 80 yilligiga bag'ishlab o'tkazilgan "Adabiyotshunoslikning dolzarb muammolari" ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. – Farg'ona, 2015. – B. 71-73.

INNOVATIVE
ACADEMY